

SENTIT I RAÓ DE SER DE LES HUMANITATS

Francesc Torralba

L'autor d'aquest breu article analitza el concepte, el sentit i la raó de ser de les Humanitats en el conjunt de la universitat i de les disciplines exclusivament científiques i tècniques. Al llarg d'aquest article, tracta d'argumentar racionalment a favor de la seva necessitat.

255

1. La indefinició

Tractar de delimitar el sentit i el concepte del terme *Humanitats* és una tasca àrdua per molts motius. Tradicionalment el terme es refereix a un conjunt de disciplines de caràcter docent que tenen el seu origen formal amb l'eclosió de les universitats a Europa, és a dir, al voltant del segle XIII. De fet, el terme té el seu origen etimològic en l'expressió llatina *humaniores litterare*, que significa les lletres més humanes. Amb aquesta expressió, els llatins es referien a aquell conjunt d'estudis que tenien com a finalitat la formació general de la persona mitjançant la familiaritat amb els grans mestres de la literatura grecollatina.

Des d'aquesta perspectiva etimològica, el conreu de les Humanitats va lligat al conreu de les lletres i, per tant, a l'exercici de la lectura, de l'hermenèutica i de la tradició. Conrear les Humanitats és, interpretar els clàssics, retornar a les fonts originàries de la tradició per establir un diàleg al voltant de la naturalesa humana. Com diu Alain, les Humanitats es poden entendre com una

espècie de col·loqui obert amb els mestres ancestrals de la història sobre allò més genuí de la humanitat de l'home.

2. Humanitats i humanismes

Encara que les Humanitats i la universitat van íntimament unides, abans de l'emergència de la *universitas*, el conreu de les disciplines esmentades ja havia estat objecte d'altres institucions, com l'*Acadèmia* de Plató, per exemple, o bé el *Liceu* d'Aristòtil. El desenvolupament vertiginós de les Humanitats, és a dir, de la filosofia, de la història, de la literatura, de l'oratoría i de la teologia té lloc, sobretot, en el Renaixement. Precisament en aquest període marcat per un retorn als clàssics, les humanitats són especialment conreades no tan sols a les diferents universitats, sinó també a les acadèmies i liceus clàssics que sorgeixen a Itàlia.

L'humanista renaixentista és, en certa manera, el màxim impulsor d'aquest tipus de disciplines. Petrarca en seria un símbol eminent. Amb tot, però, no es pot confondre el terme *humanitats* amb el terme *humanisme*. És evident que hi ha una connexió entre els dos mots, ja que etimològicament parteixen de *l'humanus*, però el primer es refereix a un conjunt polièdric de disciplines que tenen com a finalitat l'estudi de la humanitat de l'home, mentre que el segon és un moviment de tipus espiritual, estètic, ètic i artístic que té diferents expressions al llarg de la història moderna d'Europa, i on el centre de gravetat és l'home considerat com a valor sublim.

Conrear les Humanitats no significa combregar amb les idees directrius del moviment humanista renaixentista i, d'altra banda l'humanista, encara que tingui l'home com a centralitat de la seva cosmovisió, no significa que domini les humanitats i menys encara que tingui competència en aquest terreny. Els teòrics de l'antihumanisme, o de la mort de l'Home, entre els que destaca M. Foucault, tenien un gran domini de les Humanitats i, en canvi, no es defineixen a si mateixos com a humanistes.

El que resulta, però, de totes evident és que, en una institució d'ideari humanista, el conreu de les humanitats hi ha d'ocupar un lloc central. En aquest sentit, la Universitat, com a comunitat humanista que és, no pot negligir les Humanitats.

3. Dificultats de delimitació

a. La ubicació disciplinar

La indefinició del terme *humanitats* es deu a d'altres motius. En primer lloc, hi ha una dificultat evident a l'hora de determinar quines disciplines pertanyen al conjunt heterogeni de les Humani-

tats. És evident que sobre la base de la història es pot discernir aquest dilema; però, davant de noves disciplines, no és gens evident la seva ubicació, ja que en elles, la referència als clàssics és pràcticament inexistent. Hi ha, doncs, disciplines molt recents que se situen a la cruïlla del que habitualment s'anomenen Humanitats.

Si acceptem la distinció diltheyana entre les ciències de l'esperit (*Geisteswissenschaften*) i les ciències de la natura (*Naturwissenschaften*), sembla que les Humanitats s'arregleren al costat de les denominades ciències de l'esperit, encara que hi ha disciplines que versen sobre la naturalesa i són pròpiament humanístiques, com la filosofia de la naturalesa. I, d'altra banda, hi ha disciplines que versen sobre el que tradicionalment s'anomenava esperit o ànima i, en canvi, pertanyen a l'àmbit de les ciències de la natura, entenent l'home com a part integrant de la natura. Això significa que la identificació directa entre ciències de l'esperit (teologia, filosofia, teoria de la literatura...) i Humanitats és, en l'actualitat, més que problemàtica, sobretot tenint en compte la crisi del concepte d'esperit en determinades àrees disciplinàries.

b. Qüestió procedimental o de continguts?

En segon lloc, el terme *Humanitats* s'aplica indistintament als continguts de l'educació i a les formes de transmetre els continguts educatius. Una educació humanística, és a dir, que té com a pal de paller l'estudi de les Humanitats, inclou aquesta ambivalència. Les Humanitats són fonamentalment continguts o bé estratègies procedimentals en l'adquisició de continguts? O bé les dues coses harmònicament conjugades? Si la forma de transmetre els continguts és substancial en el discerniment de la càrrega humanística d'una institució, aleshores caldrà precisar, amb finor intel·lectual, quins trets ha de tenir aquest procediment, ja que es definitori de la mateixa institució.

Tradicionalment, el concepte d'Humanitats té un valor material i no formal. Un home cultivat en les Humanitats és un home que coneix els clàssics i que construeix el pensament a la llum dels clàssics. En aquest subjecte, l'aspecte formal o actitudinal no compta a l'hora de discernir el seu coneixement de les Humanitats. Això no obstant, darrerament, el concepte d'Humanitats ha començat a integrar aspectes formals, és a dir, referits a la manera de transmetre i de comunicar els continguts. Des d'aquesta perspectiva, les Humanitats inclouen també actituds, maneres de fer, formes de viure, estils educatius.

Segons la nostra manera d'entendre la qüestió, una educació humanística, és a dir, centrada en les Humanitats, no tan sols

ha de fomentar un bon coneixement de les lletres, és a dir, dels continguts tradicionals de les Humanitats, sobretot del pensament, sinó que també ha d'excel·lir en la forma de transmetre'ls i ha d'intensificar pedagògicament els mecanismes i els processos de transmissió. L'excel·lència material i l'excel·lència formal són claus en el conreu de les Humanitats.

Això significa que l'educació humanística no tan sols es desenvolupa en les disciplines més pròpiament humanístiques (teologia, ètica, estètica, filosofia, antropologia), sinó en totes i cadascuna de les disciplines, encara que en aquestes disciplines es desplega d'una manera formal. I d'altra banda, la mera transmissió de continguts humanístics (el coneixement de Ciceró o de Dant, per exemple) no assegura, ni de bon tros, la transmissió d'una cultura humanística, ja que la forma de transmetre'ls és tan important com els continguts que es plasmen.

4. Projecte de definició

Partint d'aquesta indefinició, proposem una comprensió de les humanitats a partir del seu origen etimològic. Les humanitats es podrien concebre com aquell conjunt de disciplines i d'estratègies formals en el món educatiu que tenen com a finalitat el conreu d'allò més pròpiament humà de l'home, de la seva humanitat, de la *humanitas*.

La humanitat és forma essencial de l'home, és, dient-ho amb sant Tomàs, allò que comprèn la definició de l'home. "*Humanitas comprehendit in se esa quae cadunt in definitione hominis*" (Sant Tomàs, S. Th., I, 3, 3c). Això significa que la finalitat primordial de les Humanitats és el coneixement del misteri de la persona i la penetració en totes les seves dimensions. La lectura dels clàssics té, al cap i a la fi, la reflexió i el coneixement aprofundit de la humanitat de l'home. Des d'aquest punt de mira, qualsevol disciplina que tingui com a objectiu la reflexió al voltant de la humanitat de l'home, sigui en l'aspecte que sigui, està ubicada materialment en l'àmbit de les Humanitats.

5. La finalitat de les humanitats a la Universitat

La pregunta al voltant del sentit de les Humanitats és especialment pertinent en l'àmbit universitari, ja que la institució universitària ha estat tradicionalment l'entitat dipositària del conreu de les Humanitats, encara que no l'única. En el nostre àmbit de la fi del segle, es tracta d'investigar quin pot ser el telos de les Humanitats a la universitat del futur, tenint en compte els canvis estruc-

turals que afecten el nostre context més directe, tant en l'àmbit de les comunicacions, com en l'àmbit polític, social i cultural.

Encara que la institució universitària ha experimentat molts canvis d'ençà de la seva creació, considerem que és urgent reflexionar al voltant dels objectius que avui pot tenir el conreu de les Humanitats no de forma parcel·lada, sinó de manera transversal.

a. El valor arquitectònic de les humanitats

En un context com el nostre on la superespecialització ha caigut en descrèdit per múltiples motius, cal descobrir el valor arquitectònic de les Humanitats en el conjunt del saber i de l'organització intel·lectual del subjecte educand. Les Humanitats tenen, des del nostre punt de vista, una funció estructuradora i edificadora del saber. És un instrument còsmic de la realitat i del discurs.

b. L'exercici del logos

L'home ha estat definit com l'animal dipositari del logos. Logos no tan sols és racionalitat, sinó també paraula. El conreu de les Humanitats fomenta l'exercici del logos, tant de la paraula, parlada (oratòria) o escrita (literatura), com de la racionalitat, sigui en el seu ús pur (teologia, ontologia, metafísica) o en el seu ús pràctic (ètica, moral), per dir-ho a la manera kantiana. D'altra banda, les Humanitats tenen com a finalitat fornir una cosmovisió crítica de la realitat.

c. L'educació sentimental

L'home no tan sols és un animal lògic, sinó, també, una *naturaleza sentiente*, com diu X. Zubiri. La reflexió al voltant de l'experiència emotiva de l'ésser humà és patrimoni de les Humanitats i no tan sols això, sinó també l'educació del sentiment, de les emocions, de les passions, així com la seva articulació verbal i gestual.

d. L'exercici de la memòria clàssica

El coneixement de les arrels culturals és urgent en la societat tecnològica. El perill del desmemoriament i de l'oblit dels orígens és una amenaça real en el nostre univers cultural. Les Humanitats fomenten l'exercici de la memòria clàssica, el conreu del fons mitològic, religiós i simbòlic de la cultura occidental, la divagació entorn de la matriu del pensament. No es tracta d'un pur exercici d'erudició, sinó d'una manera d'aprendre a llegir i a interpretar la realitat i la història. En aquest àmbit, l'experiència i el

foment de la lectura personal i solitària és cabdal, ja que permet aquest viatge als orígens de la història i també als orígens d'un mateix. L'experiència de la lectura també s'ha de comprendre com una interpel·lació del Sentit.

e. L'autognosi

Sòcrates considera que el deure fonamental de tot ésser humà és conèixer-se a si mateix. Les Humanitats tendeixen, al cap i a la fi, a l'autognosi, és a dir, al coneixement aprofundit de l'estructura essencial de l'ésser humà, però, en el fons, d'un mateix. L'autoconeixement és una qüestió en què intervenen no tan sols aspectes materials, és a dir, de contingut, sinó sobretot, formals, és a dir, metodològics i didàctics. El conreu de les Humanitats sol·licita una educació on el descobriment del jo sigui contemplat en la praxi educativa.

f. El desvetllament de l'eros intel·lectual

La finalitat de les Humanitats no és assolir un coneixement integral i absolut de totes i cadascuna de les disciplines que atenyen l'ésser humà, sinó fomentar l'eròtica del saber, és a dir, el desig de conèixer i d'aprofundir continuadament en l'arrel de la *Humanitas*. Fomentar el desig és una qüestió de forma i pressuposa també el desig del mateix docent. Es tracta, doncs, d'una qüestió procedimental, però pròpia d'una educació humanística. Cal despetar el desig i oferir instruments i pautes per omplir-lo contínuament a llarg de la vida. L'ideal del savi omniscient (Leibniz o Goethe) és un ideal que depassa les possibilitats de l'home actual tenint en compte la magnitud d'informació de què disposa. Això significa que l'ideal s'ha d'orientar cap a un altre horitzó: la transmissió de l'eros intel·lectual, l'afany de saber.

g. L'exercici de la crítica i metacrítica

L'exercici de la crítica és fonamental en una societat democràtica, participativa i plural. Les Humanitats fomenten l'esperit crític, és a dir, l'elaboració de la crítica racional envers els mecanismes de poder, les formes d'homogeneïtzació i les institucions. La lectura dels mestres pensadors forneix la crítica de contingut i també possibilita la capacitat d'anar més enllà de la crítica, és a dir, assenta les bases de la metacrítica, l'esperit constructiu. El conreu de les Humanitats és una forma de *Kulturkritik*.

h. El treball del dialogos

En un escenari pluricultural, plurisocial i plurireligiós, el

treball dialògic és cabdal a fi d'assolir la convivència en tots els àmbits. La praxi i la teoria del diàleg reposa en el cor més profund de les Humanitats i, de manera especial, en la filosofia que, precisament neix en el diàleg a l'àgora, la plaça pública d'Atenes. La transmissió del diàleg no és una mera qüestió de contingut, sinó sobretot de procediments i en aquesta transmissió es posa de manifest el pes humanístic d'una institució educativa. La raonabilitat, l'escolta, la paciència, la cordialitat, la recerca de la veritat, són condicions sine qua non en l'exercici del diàleg. En aquest sentit, s'escau l'esforç de recuperar la *disputatio* medieval.

i. La reflexió al voltant del meta-odos

Una preocupació central en la història del pensament és la reflexió al voltant del mètode (*meta-odos*) o camí per assolir el fons últim de la realitat. La preocupació metodològica, sigui en l'àmbit de les ciència, sigui en l'àmbit educatiu, és patrimoni de les Humanitats i en una institució educativa la transmissió d'un mètode de treball, de lectura, d'interpretació de la realitat és fonamental a fi que l'educand sigui capaç, en el futur, de resoldre situacions i conflictes nous partint d'uns instruments rebuts.

j. Fomentar l'emparaulament del món

L'home ha estat definit com l'animal dotat de paraula. El treball de la paraula, la preocupació pel verb i per la formulació és patrimoni de les Humanitats. Ensenyar a pensar és, en certa manera, ensenyar a emparaular el món, és a dir, a descriure'l amb mots. Aquest procés demana l'exercici de la paraula escrita i de la paraula parlada i, per tant, es tracta d'una qüestió tan procedimental com de contingut.

k. Penetració de l'imaginari social, religiós i polític

El conreu de les Humanitats fomenta la capacitat de penetrar en l'estructura de l'imaginari social, polític i religiós. L'educand ha de ser capaç d'interpretar el seu món i analitzar els fils que mouen la realitat social, política i religiosa. Cal donar-li eines per endinsar-se en el seu propi context a fi de transformar-lo, si s'escau, amb ple coneixement de causa.

l. La construcció de la civitas

Una preocupació central en la formació de nous subjectes és el tema de la ciutadania. Educar és, també, formar ciutadans, no tan sols en el sentit físic del terme, sinó en el sentit ètic de l'expressió, és a dir, fent-los aptes per a la civilitat. Aquest procés sola-

ment és possible mitjançant el conreu de les Humanitats, ja que el tema de la *polis* i posteriorment de la *civitas* és específic i propi de la tradició humanística. Amb tot, l'edificació de l'*homo politicus* no és una qüestió merament material, sinó també formal.

m. Desplegar la categoria inter i trans

En la formació de tipus universitari, cal desplegar el valor i el sentit del saber generalista i macrocòsmic que té com a finalitat la ubicació del subjecte en la seva realitat social, cultural, política i religiosa; la qual cosa demana inevitablement el coneixement de les pròpies arrels. Però no tan sols és necessari mirar enrere, sinó que cal afrontar l'alteritat, perquè, en el propi espai, la diferència és ben palesa. Això significa que l'educació humanística haurà d'integrar, en el seu si, la categoria *inter* i *trans*. El conreu de les Humanitats fomenta la capacitat per al diàleg i per a la comunicació intercultural, en la mesura en què obre perspectives a diferents lògiques de pensar.

n. Interpretar els referents culturals

El coneixement dels referents, tòpics i mites culturals és fonamental per tal d'ubicar-se en el si d'una cultura i aprofundir en la seva essència. El conreu de les Humanitats faculta la persona per esbrinar, amb les seves pròpies eines, els referents culturals de la seva pròpia cultura i d'una cultura aliena.

l. Redimir l'humà de la tecnotendència

L'hegemonia de la raó instrumental i tecnològica en tots els mons de vida és un fet ben palès en aquest final de segle. La tecnotendència no es refereix únicament a la vida pràctica de les persones, sinó també a l'estructura mental i a l'organització de la intel·ligència. Redimir l'humà del vassallatge impenitent de la raó tecnocràtica és un repte que tan sols es pot afrontar des del coneixement i l'estudi aprofundit de l'humà i dels seus trets més rellevants.

j. Habitar humanament el món

La tasca fonamental de l'ésser humà és fer habitable el món, és a dir, transformar el caos en ordre, la selva en una llar. Com diu Heidegger a *Bauen-Wohnen-Denken*, la tasca d'habitar el món es relaciona directament amb la tasca de construir i de pensar. L'exercici de les Humanitats faculta l'ésser humà per retrobar-se a si mateix i per cercar el seu lloc, per dir-ho a la manera de M. Scheler, en el conjunt del cosmos. Habitar el món no és una tasca mera-

ment exterior, sinó fonamentalment interior. Hi ha habitatge, més encara, hi ha llar, quan hi ha espai humà, i solament hi ha espai humà des de l'exercici del pensament i del diàleg.

Abstract

The author of this short article analyses the concept, sense and raison d'être of Human Sciences in the framework of University and exclusively scientific and technical disciplines. Throughout this article, he aims to claim rationally that they should be necessary.